

Historiografsko, analitičko i teorijsko istraživanje

PEDAGOŠKI ZNAČAJ ČASOPISA *MUALLIM**

Fatima FETIĆ

Muallim je osnovan 1910. godine u Sarajevu. Osnivač *Muallima* je mualimsko i imamsko društvo Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Časopis je izlazio u nekoliko faza. U ovom radu ćemo tretirati period od 1990. do 2003. godine. U periodu od 1990. do kraja 1997. izdavan je u formi revije. Nakon pauze od dvije godine, nastavljeno je izdavanje u novoj formi časopisa za odgoj i obrazovanje, sa nešto izmijenjenim nazivom – *Novi Muallim*. Časopis *Novi Muallim* je počeo izlaziti u novom serijalu početkom 2000. godine.

Ovaj časopis ima dugogodišnju tradiciju. Na početku svoga izlaženja je bio časopis, odnosno list za prosvjetu i za staleške interese *muallima* i imama u Bosni i Hercegovini.

Historija izlaženja *Muallima* može se podijeliti na tri perioda:

1. Period od 1910. do 1913. godine,
2. Period od 1990. do 1998. godine,
3. Period od 2000. godine pa sve do danas.

PERIOD OD 1910. DO 1913. GODINE

Ubrzo nakon prestanka izlaženja lista *Tarik*, u proljeće 1910. godine, pokrenut je list *Muallim*, glasilo Muslimanskog mualimskog i imamskog društva za Bosnu i Hercegovinu.

Prvi broj *Muallima* je izišao u oktobru 1910. godine. Jedan od pokretača lista i njegov urednik u vrijeme izlaženja od 1910. do 1913. godine bio je Muhamed Seid Serdarević. *Muallim* je izlazio mjesečno, na šezdeset stranica, formata knjige. Izišlo je ukupno 36 brojeva, označenih od 1. do 12., za svaku godinu posebno. Bio je štampan u Islamskoj dioničkoj štampariji u Sarajevu, gdje je bilo i sjedište lista. List je izlazio na bosanskom jeziku, arapskim pismom, s tim što su uz neke brojeve štampani prilozi i latinicom, najčešće na dvije stranice. Nekoliko članaka je štampano i na turskom jeziku. Selektivnu bibliografiju radova objavljenih u ova tri godišta je uradila Fazileta Cviko, a publicirana je u *Bibliografiji književnih priloga u listovima i časopisima Bosne i Hercegovine*, Institut za književnost, IV, Sarajevo, 1991., str. 245.-252.¹

PERIOD OD 1990. DO 1998. GODINE

Drugi period *Muallima* počinje 1990. godine, kad se ovaj list pojavljuje u izdavaštvu Udruženja ilmije u Bosni i Hercegovini, pod nazivom *Muallim, islamska revija*. Ovakav naziv je uzet sa željom da se istakne značaj uloge i mjesta imama kao istinskog učitelja vjere, kao i s ciljem povezivanja sa listom *Muallim*, koji je izlazio od

*Ovaj tekst predstavlja prvi dio nešto skraćene verzije diplomskog rada autorice na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, Odsjek za pedagogiju

1910. do 1913. godine, a čiji su pokretači bili također imami, tako da je ovaj list predstavljao produžetak rada *Muallima* iz spomenutog prvog perioda.

Muallim je izlazio mjesečno do kraja 1997. godine. Ukupno su u ovom periodu izišla 63 broja, sa prekidom od aprila 1992. do aprila 1994. godine zbog agresije na Bosnu i Hercegovinu.

U prva četiri broja je glavni i odgovorni urednik bio Salih Čolaković, predsjednik Mešihata Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Od broja 5, uredništvo je preuzeo Mustafa Prljača i bio na čelu Redakcije zaključno sa brojem 20.

Adnan Silajdžić, sada profesor Fakulteta islamskih nauka, bio je sljedeći glavni i odgovorni urednik, od broja 20 do 47, da bi nakon njega naredna 23 broja uređivao Ahmed Mehmedović. Posljednja četiri broja je glavni i odgovorni urednik bio Šefik Kurdić.

List je izlazio mjesečno na 34 strane, formata 32,5 x 25 centimetara. U ovom periodu su izišla 64 broja, sa ukupno 1.316 radova iz svih naučnih oblasti.²

Bibliografiju koja obuhvata *Muallim* u njegovom drugom periodu izlaženja, uradio je Osman Lavić u *Novom Muallimu*, u rubrici *Bibliografija*, gdje su autori poredani abecednim redom, a radovi pojedinih autora hronološki.³

PERIOD OD 2000. GODINE DO DANAS

U periodu od 2000. godine pa do danas je izišlo 12 brojeva *Novog Muallima*.

Novi Muallim je časopis za odgoj i obrazovanje, koji, naslanjajući se na tradiciju svog imena, tretira pitanja odgoja i obrazovanja u islamskom učenju, u islamskoj tradiciji i savremenom svijetu, posebno u Islamskoj zajednici u Bosni i Hercegovini.

Novi Muallim je pravi nasljednik časopisa *Muallim*, koji je počeo publicirati još u prvim decenijama dvadesetog stoljeća, a njegovo izlaženje je nastavljeno u zadnjoj deceniji istoga stoljeća, tako da je ovo treća etapa u egzistiranju ovoga časopisa, koji je, bez sumnje, znatno doprinio razvoju pedagoške misli na ovim prostorima.

Saradnici časopisa su kompetentni stru-

čnjaci u Bosni i Hercegovini, kako iz oblasti pedagogije i školstva, tako i iz oblasti teologije, filozofije, pravne nauke, historije i dr.

II METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

2.1. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja ovoga rada su tekstovi objavljeni u 75 brojeva *Muallima* koji su izišli u periodu od oktobra 1990. do decembra 2002. godine, a koji tretiraju odgojno-obrazovnu problematiku u svim njenim vidovima.

2.2. Cilj istraživanja

Cilj istraživanja je da se, analizom i uporedbom tekstova koji su predmet ovoga rada, pokaže kakav i koliki je bio uticaj *Muallima* na odgoj i obrazovanje svih kategorija društva.

2.3. Zadaci istraživanja

1. Proučavanje odgovarajuće literature iz metodologije istraživanja o metodama koje će biti korištene u ovom radu,
2. Klasificiranje tekstova časopisa *Muallim* u kategorije i potkategorije prema zastupljenosti tekstova koji tretiraju pojedina područja pedagogije,
3. Analiza tih tekstova,
4. Izvođenje zaključaka na osnovu analize tekstova,
5. Davanje prijedloga za unapređivanje ovoga časopisa.

2.4. Glavna hipoteza

S pravom se moglo očekivati da je *Muallim* imao značajan uticaj i doprinos poboljšanju i razvoju pedagoške misli u našem društvu.

Hipoteza 1

Očekivano je da tekstovi u *Muallimu* tretiraju sva važnija područja pedagogije (odgojno-obrazovno područje, historiju pedagogije i školstva, predškolsku pedagogiju, školsku pedagogiju, komparativnu pedagogiju, specijalnu pedagogiju, didaktiku, obiteljsku pedagogiju, sociologiju odgoja, andragogiju, metodiku i ostala područja).

2.5. Metode istraživanja

1. Historijski metod,
2. Metod analize sadržaja,
3. Metod teorijske analize.

Historijski metod

Svrha mu je pronalaženje zakonitosti razvoja odgojno-obrazovne djelatnosti te pridonosenje boljem shvatanju, a time i uspješnijem unapređivanju sadašnjeg stanja. U tu se svrhu istražuje razvoj te djelatnosti, osobito u interakciji s društvenim razvojem i povezanosti pedagoške teorije i odgojno-obrazovne prakse.

Dokumentacija je glavni izvor historijsko-pedagoške spoznaje. Historijske činjenice koje u njoj nalazimo su osnova na kojoj se, njihovom interpretacijom, pronalaženjem uzročno-posljedičnih veza, dolazi do novih povijesno-pedagoških spoznaja.

Pri tome se povijesni materijal može organizirati i eksplicirati bilo hronološki (*horizontalno*, tj. obuhvatajući sve aspekte u odgoju i obrazovanju nekog razdoblja, u mislima neke ličnosti i sl.), bilo po problemima (*vertikalno*, tj. pojedini se aspekt, problem i slično prati u toku njegovog povijesnog razvoja u raznim razdobljima i kod raznih ličnosti).

Da bi se povijesno istraživanje približilo savremenoj problematici, u novije se vrijeme veća pažnja pridaje neposrednoj prošlosti te se više primjenjuju postupci vezani uz empirijski aspekt pedagoškog istraživanja; npr.: intervju i anketa sa svjedocima povijesno-pedagoških događaja.

Premda se pri tome ne mogu izbjeći nedostaci zbog pomanjkanja *povijesne distance* (npr., pristranost u interpretaciji iz obzira prema još živom sudioniku zbivanja), ipak trend prema istraživanju bliske prošlosti ima, uz veću relevantnost nastojanja prema transformaciji savremene prakse, i neke metodološke prednosti. Ispitivanjem živih svjedoka povijesti, može se smanjiti nepouzdanost zaključaka isključivo na osnovu dokumentacije, kojoj često nedostaje vjerodostojnost.

Analiza sadržaja

Analiza sadržaja predstavlja analizu verbalnog ili drugog simboličnog značenja koji

je označen kao sadržaj u komunikaciji. U metodološkom smislu, analiza sadržaja pred sebe predstavlja zahtjev u dvije bitne orijentacije, a to su: pouzdana i brza verifikacija podataka i težnja za što višim nivoom interpretacije. U vezi s tim, specifičnost ove metode leži u interpretaciji informacija, a ne stvarnog događaja. Osim toga, analiza sadržaja nastoji kroz svoje postupke ostati, što je moguće više, vrijednosno neutralna, a da pri tome ne izgubi suštinu poruke kroz klasifikacije i ostale procedure istraživanja.

Kad je klasifikacija u pitanju, ona, ustvari, predstavlja sredstvo za otkrivanje i uspostavljanje reda među pojavama, odnosno sadržajem. Koje će svojstvo poslužiti za razvrstavanje sadržaja koji analiziramo, zavisi od predmeta konkretnog istraživanja i teorijske orijentacije u istraživanju.

Glavni cilj klasifikacije je da se iz mnoštva svojstava izdvoje ona koja pripadaju istoj vrsti po unaprijed zadatim kriterijima te da se različite pojave razdvoje jedne od drugih.

Pri analizi sadržaja časopisa, jedinice analize, odnosno tekstovi, mogu se raščlaniti prema oblastima koje tretiraju ili prema problematici, prema formi u kojoj su pisani (naučno-istraživački, tekstovi pisani na osnovu stečenog iskustva, lični osvrti, stručni tekstovi, bibliografije i sl.), a unutar tih jedinica se, opet, mogu analizirati jezik, fraze, terminologija, stereotipi i sl. Postoji širok dijapazon mogućnosti raščlanjivanja tekstova u kategorije i potkategorije.

Pri obradi podataka posebno treba voditi računa o tekstovima čiji sadržaj ulazi u dvije ili više različitih kategorija. Pri analizi takvih članaka je potrebno napomenuti gdje su već obrađivani ili, eventualno, gdje će se obrađivati. Kod tekstova koji ne popunjavaju cijelu stranicu ili više njih, praksa je da se računa kao jedna stranica tekst koji prelazi polovinu stranice, a ukoliko ne prelazi, da se i ne ubraja u kategoriju.

Teorijska analiza

Predmet teorijske analize su opći teorijski i fundamentalni pedagoški problemi. Ovo se istraživanje ostvaruje primjenom logičkog postupka dedukcije, teorijske analize i sinteze te naučnog objašnjenja. Važno mjesto pri tom imaju i hermenautički istraživački postupci.

Razvoj pedagoške misli i teorijskog spoznajnog fonda, postavljanje naučnih teorija u datoj oblasti i konstituiranje pedagoške nauke kao i metodologije pedagoškog istraživanja, osnovna su funkcija i cilj teorijskih istraživanja. Često se takva istraživanja zasnivaju na sintezi niza pojedinih, obično empirijskih, postupaka provedenih pojedinačnih istraživanja.

Iako ova istraživanja nisu usmjerena u neposrednoj pedagoškoj stvarnosti, uvijek se na nju posredno odnose, odnosno, proizlaze iz nje, tj. njezine problematike.

U domen ovih istraživanja spadaju mnoga značajna pitanja: društvene, idejne i pedagoške osnove odgojno-obrazovnog sistema⁴.

- 1.1. tekstovi koji tretiraju religijski odgoj i obrazovanje,
 - 1.2. tekstovi koji tretiraju intelektualni odgoj,
 - 1.3. tekstovi koji tretiraju tjelesni odgoj,
 - 1.4. tekstovi koji tretiraju interkulturalni odgoj,
 - 1.5. ostali tekstovi;
2. tekstovi iz područja andragogije,
 3. tekstovi iz područja historije pedagogije i školstva,
 4. tekstovi iz područja didaktike,
 5. tekstovi iz područja školske pedagogije,
 6. tekstovi iz područja komparativne pedagogije,
 7. tekstovi iz područja obiteljske pedagogije,

Godište	Godina	Period	Broj	Zbir brojeva
1.	1990.	oktobar – decembar 1990.	1-3	3
2.	1991.	januar – decembar 1991.	4-15	12
3.	1992.	januar – mart 1992.	16-18	3
4.	1993.	–	–	–
5.	1994.	april – decembar 1994.	19-27	9
6.	1995.	januar – decembar 1995.	28-39	12
7.	1996.	januar – decembar/1996.	40-51	12
8.	1997.	januar – novembar – decembar 1997.	52-62-63	12
9.	1998.	–	–	–
10.	1999.	–	–	–
11.	2000.	april – decembar 2000.	1-4	4
12.	2001.	mart – oktobar 2001.	5-7	3
13.	2002.	januar – decembar 2002.	8-12	5
		UKUPNO BROJEVA		75

2.6. Uzorak

Tabela – MUALLIM, brojevi od 1990. do 2003. godine

III REZULTATI ISTRAŽIVANJA

3.1. Klasifikacija tekstova

Tekstovi su podijeljeni u sljedeće kategorije i potkategorije:

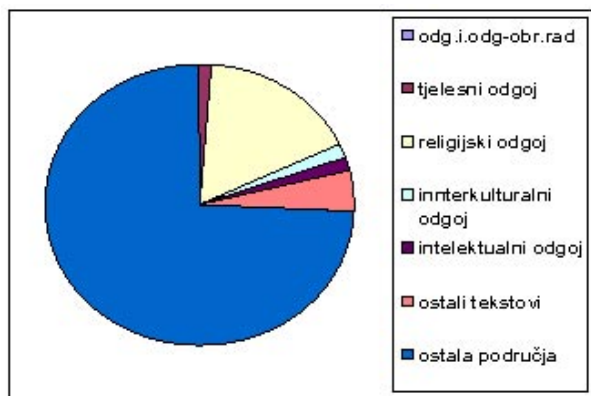
1. Tekstovi iz područja odgojnog i odgojno-obrazovnog rada,

8. tekstovi iz područja specijalne pedagogije,
9. tekstovi iz područja sociologije odgoja,
10. tekstovi iz područja pedagoške psihologije,
11. tekstovi iz područja metodike,
12. tekstovi iz područja metodologije,
13. ostala područja.

3.2. Analiza tekstova iz područja odgojnog i odgojno-obrazovnog rada

r.b.	Odgojno i odgojno-obrazovno područje	Broj tekstova
1.	Religijski odgoj i obrazovanje	11
2.	Intelektualni odgoj	1
3.	Tjelesni odgoj	1
4.	Interkulturalni odgoj	1
5.	Ostali tekstovi	3
	UKUPNO	17 tekstova

Analizom tekstova Muallima u periodu 1990.-2002., a koji tretiraju područja odgojnog i odgojno-obrazovnog rada, dobijeni su rezultati, koji su predstavljeni u tabeli

Grafički prikaz tekstova
Iz područja odgojnog i Odgojno-obrazovnog rada
(25%), sa ostalim kategorijama

Očekivano je da je u *Muallimu* našao mjesta veliki broj tekstova koji tretiraju religijski odgoj, s obzirom da je osnivač *Muallima* mualimsko-imamsko udruženje Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Iz analize sedamnaest tekstova, od ukupno šezdeset šest, koji tretiraju područja odgojnog i odgojno-obrazovnog rada, najviše mjesta našli su tekstovi koji tretiraju religijski odgoj i obrazovanje. Među autorima koji su pisali o religijskom odgoju i obrazovanju, ističu se: dr. Mustafa Cerić, Aida Krzić, Muharem Omerdić, Zuhdija Hasanović, dr. Džemaludin Latić, dr. Edina Vejo, Zehra Alispahić i drugi.

Pišući o religijskom odgoju jedan od autora ističe vrijednost konfesionalne vjeronauke, jer će ona odgojiti mladu osobu:

– da stekne svijest o svom porijeklu i pripadnosti;

– da potakne mladu osobu da smjelo ide onim životnim putem koji je definiran pravednošću, istinoljubivošću, susretljivošću;

– da tradiciju svoga naroda shvati kao amanet⁵.

Također je u okviru religijskog odgoja raspravljano o srednjoškolskoj vjeronauci, gdje se ističe da je srednjoškolska vjeronauka proces koji usmjeravaju dvostruki, međusobno komplementarni zadaci:

– rast u vjeri;

– sistematsko saznavanje o vjeri;

– pomoć učenicima u integriranju stečenih saznanja iz drugih nastavnih predmeta sa saznanjima o vjeri.

Autor, dalje, ističe da je srednjoškolska vjeronauka posebna i po tome što se ona obraća osobama koje su već profesionalno orijentirane. Cilj vjeronauke je usvajanje vjere, a to će se dogoditi onda kad učenik osjeti vjeru u svome životu, u svom načinu osjećanja, doživljavanja, razmišljanja te ponašanja.⁶

Koliko je rad na odgoju i obrazovanju važan, ističe se u tekstu autorice Zehre Alispahić. Ona naglašava da je, ukoliko se želimo zaustaviti na pitanju uspješnog odgojno-obrazovnog sistema i njegovoj analizi, nužno početi od učitelja-nastavnika-profesora ili muallima, koji je sigurno prvi činilac u povezivanju stvarnog stanja odgojno-obrazovnog sistema i onih ciljeva kojima ovaj sistem treba težiti. Učitelj-profesor-muallim je ugaoni kamen obrazovnog procesa. On ga obnavlja, unapređuje ili ga, pak, uništava i degradira zbog svoje nesposobnosti i nemoći da se nosi sa novim potrebama i izazovima.

On učionicu pretvara u zdravi ambijent, u kome se rađaju i cvjetaju ideje, otkrića, izumi i pronalasci učenika, razvija se takmičarski duh i zdrava konkurencija ili to, u suprotnom, postaje prostor u kome se trači vrijeme, gase sposobnosti i potencijali učenika, njihova nadarenost i spremnost na aktivan susret sa zahtjevima vremena.⁷

O tjelesnom odgoju je bilo riječi u samo jednom tekstu u *Muallimu*, i to u 1997. godini. Koliko je tjelesni odgoj važan za zdravlje učenika te za njihov pravilan fizički razvoj, poražavajuće je da je u 75 brojeva koji su obuhvaćeni

ovim radom svoje mjesto našao samo jedan tekst.

Autor u ovom tekstu ističe da sat tjelesnog odgoja u cjelokupnom odgojno-obrazovnom procesu karakterizira zatvorenost u nastavni predmet, otuđenost i odvojenost od ostale nastave. Ističe se i važnost uvažavanja razlika između učenika i učenica i to (fizioloških karakteristika učenika i učenica, tjelesnih mogućnosti i psihosocijalnog statusa učenika i učenica).

Posebnu pažnju treba pokloniti učenicima koji, zbog slabog zdravlja, smanjenih sposobnosti, tjelesnih oštećenja i nedostataka (invalidna djeca), ne mogu pratiti nastavni program sa ostalim učenicima. Njihovo sudjelovanje u nastavi tjelesnog odgoja, vannastavnim i vanškolskim aktivnostima ne smije biti marginalizirano ili zanemareno.⁸

O intelektualnom odgoju je također bilo riječi u samo jednom tekstu autora dr. Enesa Karića. Autor navodi da je tokom dva protekala stoljeća obrazovanje zanemarivalo odgoj učenika, odgoj pojedinca. Školovanje je prestalo biti odgajanje. Posljedice toga ne samo da su kobne, već i neizbježne. Ovome ne treba navoditi mnogo dokaza.

Plinske komore holokausta stvorili su vrhunski obrazovani, ali neodgojeni akademici. Etnička čišćenja posljedica su projekata mišljenja vrhunski obrazovanih, ali neodgojenih profesora. Autor, dalje, naglašava da se obrazovanje bez odgoja teži pretvoriti u rušilačku snagu nad prirodom i ljudskim životom.

Odgoj bez obrazovanja, premda dovodi do moralnog uspravljanja, vremenom jenja i preobražava se u utjehu kao jedino pribježište. Obrazovanje i odgajanje su dugotrajni procesi kojima se uvijek treba vraćati i nad njima bdjeti. Baš kao što ptica, da bi se održala u zraku, ne prestano uzmahuje s oba svoja krila.⁹

O interkulturalizmu je bilo riječi u tekstu dr. Muje Slatine u kome on, između ostalog, ističe da upućenost odgoja/obrazovanja na interkulturalizam čini školu mjestom uključivanja u zajedničku kulturnu mnogostrukost, mjestom upoznavanja međukulturalnog komuniciranja i upućivanja u ljudska prava.

U kategoriju ostali tekstovi su svrstani oni tekstovi koji nisu mogli naći mjesta niti u jednoj

od ponuđenih kategorija, a ni potkategorija.

U jednom od tih tekstova se raspravlja o prijekoru kao sredstvu u suzbijanju neposlušnosti. Autor navodi karakteristike umjesnog i djelotvornog služenja prijekorima:

- prijekorima ne smijemo optuživati, strašiti i ignorirati učenika;
- prekoravati samo učenika koji je stvarni krivac;
- prijekor mora odisati čvrstoćom i strogošću;
- prijekorima treba podsticati na rad;
- prijekorima treba naglasiti šta očekujemo da učenici rade;
- treba izbjegavati prazne prijetnje.

Ako se, uprkos prijekorima, nastavlja neposlušnost u razredu, nastavnik može primijeniti i kaznu.¹⁰

Ovaj tekst smješten je u kategoriju ostali tekstovi, zajedno sa još dva teksta koji govore o ljudskim, odnosno dječijim potrebama, detaljno se osvrćući na Maslovljevu hijerarhiju potreba i detaljno objašnjavajući svaku od tih potreba.

Dalje je bilo riječi i o čovjeku kao biću sa tri očita nivoa, i to:

- spoznajnom (kognitivnom);
- osjećajnom (senzibilnom);
- radnom (operativnom),

te da se i odgoj usmjerava u tom pravcu da se razviju ta tri nivoa kako bi odgojenik mogao nesmetano živjeti u svijetu i društvu, ostvarujući svoje ljudske kvalitete.

Svi tekstovi u ovoj kategoriji su od neprocjenjive važnosti kako onima koji se bave odgojem i obrazovanjem, tako i onima koji ovaj časopis čitaju u svoje slobodno vrijeme.

Svaki od ovih tekstova nosi snažne poruke koje se, dakako, moraju iskoristiti, a i primjenjivati u praksi odgoja i obrazovanja.

3.3. Analiza tekstova iz oblasti didaktike

Veoma je pohvalno kao i iznenađujuće da se u *Muallimu* našao veliki broj tekstova iz oblasti didaktike – četrnaest.

Najveći broj tekstova o didaktici je napisao Refik Čatić (sedam), a ostale tekstove napisali su dr. Hašim Muminović, Zehra Alispahić, Samir Beglerović, Bajro Grozdanić i drugi.

Zanimljivo je da se većina tekstova koji tretiraju područje didaktike javlja u brojevima *Muallima* koji su izašli od 1994. godine i kasnije. Može se pretpostaviti da je ovo posljedica činjenice da je vjeronauka u školama uvedena upravo u ovim godinama te je potreba za tekstovima iz područja didaktike bila uzrok ovolikog broja tekstova. Veći broj tekstova iz ove kategorije se javlja u posljednjim brojevima *Muallima*, što potvrđuje prethodnu pretpostavku da je, sa razvojem i intenziviranjem vjeronauke u školama, i potreba za ovakvim tekstovima proporcionalno rasla.

U prilogu ovoga poglavlja donosimo grafikon koji odražava strukturu tekstova iz područja didaktike u odnosu na ostale tekstove.

Grafički prikaz tekstova iz oblasti didaktike (20%), sa ostalim kategorijama

Tekstovi koji o problematici iz oblasti didaktike se uglavnom odnose na pripremanje nastavnika za čas, pripremanje nastavnika za početak školske godine, bave se nastavnikom kao stručnjakom i odgajateljem, planom i programom obrazovanja, ali i metodama nastavnog rada.

U analizi ove kategorije tekstova, počeli smo od tekstova koji govore o nastavniku i o njegovom nastojanju da njegov rad bude što kvalitetniji.

U tekstu koji tretira pitanje je li nastavnik prioritarno stručnjak ili odgajatelj, autor naglašava da je prioritarno da nastavnik bude moralna i autoritativna ličnost, pa tek u drugom planu naglašava njegovu stručnu osposobljenost. On navodi nekoliko bitnih svojstava koje treba

imati dobar nastavnik kao odgajatelj:

1. učenici cijene nastavnika koji je dosljedan u svojim stavovima i principima;
2. dobar odgajatelj zrači optimizmom;
3. nastavnik mora biti human, tj. okrenut čovjeku, njegovoj sreći i budućnosti;
4. nastavnik bi trebao biti čovjek kao i drugi, a ne *idol*, za koga učenici vjeruju da je iznad svih drugih.¹¹

Kad piše o tome kako biti zanimljiv, jedan od autora navodi niz primjera praktične prirode koji pomažu nastavniku da pobudi i održava koncentraciju većine učenika tokom cijelog časa. On preferira zanimljive metode koje pomažu da učenici sa pažnjom slušaju nastavnika, ne iz straha, već iz znatiželje.

U narednom tekstu, isti autor govori o tome kako da se održi pažnja učenika, pa naglašava da «održavanje učeničke pažnje tokom čitavog časa zavisi od kvaliteta nastavnikovog predavanja. Svoje predavanje nastavnik mora podesiti tako da učenici ne priželjkiju kraj časa, već da kraj časa dođe neočekivano, za učenike gotovo nepoželjno. Nastavnik mora biti vješt u završavanju časa, kao i u njegovom počinjanju. Tu je posebno važno izvođenje bilansa časa, zadavanje zadataka i zaduženja. Nije dobro da se 'otkida' od odmora i da se tada pojašnjavaju i daju zadaci».¹²

Dobar nastavnik sa djecom, posebno u postatnom periodu, prije svega, mora biti:

- emocionalno zdrava, realna i autentična osoba;
- energična i vitalna osoba;
- ličnost koja ima kulturne i intelektualne interese kako unutar, tako i izvan svoga predmeta;
- ličnost koja posjeduje jak smisao za humor;
- ličnost koja razumije socijalne, emocionalne i edukativne potrebe naše djece;
- ličnost dovoljno uvjeren u svoje sposobnosti;
- ličnost koja je odana svojoj domovini Bosni i Hercegovini, a takva ličnost može razumijevati i podučavati našu djecu.

Pored održavanja pažnje, isti autor je pisao i o neposlušnosti i nedisciplini na času te ističe da je osnova dobre discipline i poslušnosti učeni-

ka umiješno poučavanje. Ako su nastavnikove aktivnosti dobro isplanirane i pripremljene, ako je mobilizacija učeničke pažnje potpuna, te ako su načini realizacije i prezentacije nastavnog sadržaja izazovni, na času će biti više reda discipline i poslušnosti.

Nastavnici najčešće navode sljedeće osobine učeničkog neposluha i nediscipline:

- brbljanje ili upadice na času;
- galama;
- odsutnost duhom;
- neizvršavanje domaćih zadataka;
- bezrazložno ustajanje i odlaženje sa mjesta sjedenja.

Ako ovi oblici ponašanja postanu svakodnevicom i ako ih učenici prihvate kao jedini oblik rješavanja svojih frustriranih potreba, onda mogu prerasti u teže oblike neposlušnosti i nediscipline, u koje ubrajamo:

- verbalnu agresivnost i svađu;
- psovke;
- tjelesno nasrtanje na druge učenike i druge osobe.

Autor, dalje, navodi nekoliko načina koji mogu poslužiti kao prevencija za neposlušnost i nedisciplinu:

- povremenim letimičnim pogledom po razredu, nastavnik uočava ima li neki učenik problema i prilazi mu kako bi pomogao da ih riješi;
- kretanjem prema učenicima koji su neposlušni dajemo im do znanja da smo primijetili njihovu nedisciplinu, a da pri tome ne prekidamo i ne ometamo druge učenike;
- mijenjanje nastavne dinamike spada u preventivne mjere za preduprjeđenje neposlušnosti na času;
- neposlušnog učenika nastavnik verbalnim ili neverbalnim signalima obavještava o svom neslaganju sa njegovim odnosom prema radu;
- ukoliko je potrebno, ne treba oklijevati sa razdvajanjem učenika koji se u paru ponašaju neuljudno.

U ovoj kategoriji tekstova je pisano i o nezaobilaznoj temi koja je i srž didaktike, a to je pripremanje nastavnika za čas. Priprema časa ima vanredan značaj u realizaciji nastavnog procesa, osobito kod nastavnika pripravnika.

Uspjeh nastavnika u učionici bit će izvjestan tek nakon ispravnog planiranja i prethodne predodžbe onoga što će se odvijati u učionici tokom nastave.

Svaki je čas kao brižljivo pripreman i uvježban pozorišni komad koji treba dobar scenarij i dobru režiju. Nastavnik je režiser i scenarist, a zajedno sa učenicima odigrat će glavnu rolu.

Priprema časa je temeljni posao koji utiče na uspjeh nastavnika u njegovoj profesiji. Ma koliko bio jaka ličnost, obrazovan i iskusan u poslu koji radi, nastavnik ne može uspjeti u svome poslu i ne može graditi korijen dobrog ili briljantnog nastavnika bez dobre pripreme časa. Nastavnik bez dobre pripreme je nastavnik bez reda i poretka, njegovi učenici gube vrijeme s njim, a on je izgubljen u vremenu i prostoru, njegovi časovi su neorganizirani, on ne vlada svojim osjećanjima, niti nervima, ponekad je razočaran i slab, a takva osoba ne može raditi u realizaciji nastavnog procesa.

O pripovijedanju kao jednoj od najznačajnijih nastavnih metoda, posebno u nastavi vjeronauke, također je pisano u *Muallimu*. Ističe se da je pripovijedanje u odgojno-obrazovnoj strategiji jedan od oblika usmenog izlaganja koji se koristi kad se nastavni sadržaji ne mogu prenijeti na drugi način i kad su nedovoljna učenička predznanja o nastavnom sadržaju. Naglašava se i to da je pripovijedanje kao odgojna strategija posebno pogodno za razvoj dječijih osjećanja. Prvenstveni cilj pripovijedanje je da učini nastavni proces zanimljivijim i djeci prijemčivim.

Pripovijedanjem se realiziraju sljedeći zadaci u nastavi:

- sticanje informacija o pojedinim vjerskim sadržajima (racionalna komponenta);
- usvajanje vjerskih, moralnih i etičkih vrijednosti (afektivna komponenta);
- kultiviranje i kontrola emocija i osjećanja (afektivna i emocionalna komponenta);
- razvijanje interpersonalnih odnosa u skladu sa vjerskim i moralnim normama (kognitivna komponenta);
- usavršavanje govornih i izražajnih sposobnosti (izražajna komponenta).¹³

Kao i o nastavnim metodama, također je u *Muallimu* pisano i o didaktičkim principima, i to o principu zornosti u nastavi vjeronauke.

Autor ističe da je nastava vjeronauke specifičan predmet u kome je riječ osnova za sticanje spoznaje. Suštinu efikasne nastave čine didaktički principi. Oni čine teorijsku osnovu uspješne nastavne prakse i izvode se na temelju naučne analize. Od brojnih principa, princip zornosti ima najdužu tradiciju.

Jan Amos Komenski, utemeljivač je moderne didaktike gdje je zornost ili *zlatno pravilo* osnovni postulat. Komenski zagovara da se učenicima sve iznese pred čula: vidljivo – čulu vida, što se čuje – čulu sluha, što mirišemo – čulu mirisa, što je opipljivo – čulu dodira.

Sa stanovišta vjerske didaktike, ovaj princip Komenski ovako tumači: «Ako neko posumnja da se sve može iznijeti pred čula, pa čak i ono što je duhovno i udaljeno (ono što je na nebu ili u paklu), treba se sjetiti da je Božijom voljom sve stvoreno u tolikom skladu da se nadzemaljsko u potpunosti može prikazati zemaljskim, udaljeno onim što nam je pred očima i nevidljivo vidljivim».¹⁴

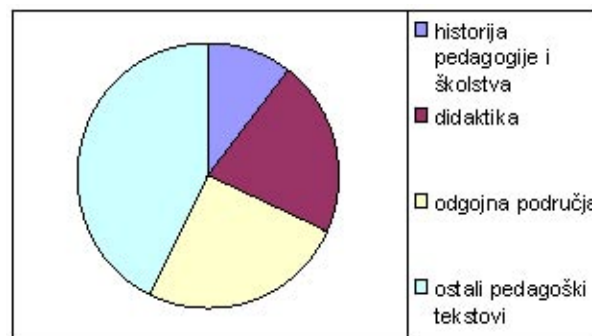
Iako je već ranije naglašeno da ima u velikom broju tekstova iz područja didaktike, nikako se i ni u kom slučaju ne može reći da se ovoj oblasti, koja je veoma široka i obuhvata sve segmente nastave, ne treba pokloniti još veća pažnja i još brojnijim tekstovima.

Zato se nadam da će i dalje, i to u još većem broju, na stranicama *Muallima* biti zastupljeni tekstovi koji tretiraju ovu problematiku.

3.4. Analiza tekstova iz oblasti historije pedagogije i školstva

U šezdeset šest tekstova objavljenih u *Muallimu*, svoje mjesto je našlo sedam tekstova koji su uvršteni u kategoriju historije pedagogije i školstva, što procentualno iznosi 10% od ukupno objavljenih tekstova koji tretiraju problematiku odgoja i obrazovanja.

Slijedi grafikon koji odražava strukturu tekstova iz oblasti historije pedagogije i školstva u odnosu na druge tekstove iz drugih kategorija, a koji su prethodno obrađeni.

Grafički prikaz tekstova iz oblasti historije pedagogije i školstva (10%), sa ostalim kategorijama

O tekstovima iz oblasti historije pedagogije i školstva najviše je pisano u trećem periodu izlaženja *Muallima*, i to od 2000. godine pa nadalje.

Često se kaže da je historija učiteljica života, što se može i vidjeti u ovim tekstovima u listu *Muallimu*. Ovi tekstovi, pored pedagoške vrijednosti, imaju i općekulturnu vrijednost, pa je samim tim i njihova uloga od ogromne koristi svim čitaocima.

U jednom od tekstova koji se bave ovom problematikom, autor je pisao o statusu vjeronauke u školama za vrijeme austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine (1878.-1918.) godine.¹⁵ On piše da je u Bosni i Hercegovini u vrijeme osmanske vlasti islam imao status državne vjere. Pravni prestanak sultanovih suverenih prava se odrazio i na status islama. Od državne vjere, on će postati jedna od zakonom priznatijih vjera. Austro-Ugarska je, donošenjem Statuta Islamske zajednice 1909. godine, relativno dobro uredila organizaciju Islamske zajednice. Prema Statutu, izrada nastavnih planova i postavljanje vjeroučitelja u državnim školama bili su u nadležnosti Ulema-medžlisa.

U vrijeme okupacije, Austro-Ugarska je u Bosni i Hercegovini zatekla veoma mali broj srednjih škola. Naredbom Zemaljske vlade od 26. augusta 1879. godine, br. 17012, otvorena je Realna gimnazija u Sarajevu, kao prva srednja škola u Bosni i Hercegovini. U popisu predmeta, vjeronauka se nalazi na prvom mjestu. U naredbi se napominje da će vjeronauku od sve četiri vjere predavati naročito za to postavljeni vjeroučitelji.

Dalje je u okviru ovog područja pisano i o

školstvu u Bosni i Hercegovini na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, gdje se može saznati da je u to vrijeme nastava vođena u mektebima, u kojima se učilo arapsko pismo, pravilno učenje Kur'ana i način obavljanja namaza.

Srednja nastava, koja se prvenstveno odvijala u medresama, oličenje je nastave u pravom prosvjetnom zavodu sa kvalitetnom organizacijom i karakterom, koji je, naprimjer, Gazi Husrev-begovu medresu učinio prvom visokoškolskom ustanovom na Balkanu. Ona je imala najdužu tradiciju te okupljala najsposobnije muderrise, školovane u najvećim islamskim centrima. Što se tiče predmeta, osim utorka, i petak je bio posvećen didaktici, što pokazuje koliko je bila cijenjena didaktika. Od predmeta se izučavao sarf (početnica iz arapskog pisma), durijetika (nauka o vjeri), kiraet (pravilno učenje Kur'ana), kaligrafija (krasnopis), nahv (sintaksa), halebija (dove i abdest), tarikat (nauka o moralu), isagudžija (logika), alaka (frazologija), multeka (pravo) i semeuli-šerif (život i riječi Muhammeda, a.s.).

Također je pisano o ulozi historije i kulturno-historijskog naslijeđa u izgradnji odgojno-obrazovnih vrijednosti škole. Autor ovog teksta ističe da nastava historije ima ogroman uticaj na obrazovanje i odgoj učenika. Obrazovno-odgojna strana nastave historije je njen stalni element. Obavezna je na svakome času historije pri obradi teme, ali se ona ne sastoji u tome da se pojedinim časovima vještački dodaju obrazovno-odgojni momenti, kao, na primjer, u prošlom sistemu izmišljanjem nacionalnih *svetinja* o Kosovu, caru Lazaru i slično. Poznato je da neistinita historija ne odgaja.

Zato nastavnik historije, prije svega, mora biti objektivn, uvjerljiv, a tekstovi koji se koriste moraju biti naučno dokazani. Ipak, najvažniji uvjet je da je nastavnik historije dobar stručnjak, pedagoški teoretičar, praktičar i psiholog.

U sljedećem tekstu, autor je predstavio:

- obrazovanje u primitivnim i ranim civiliziranim kulturama (prehistorijske i primitivne kulture te obrazovanje u najranijim civilizacijama),

- obrazovanje u klasičnim kulturama (drevna Indija, drevna Kina, stari Grci).

Svrha primitivnog obrazovanja je da vodi djecu da postanu dobri članovi svoga plemena ili skupine. Naglašava se obuka za pripadnost, zbog toga što je primitivni čovjek veoma zainteresiran za rast individualca kao pripadnika plemena i potpuno razumijevanje njihovog puta od predpuberteta do postpuberteta.

Obrazovanje u drevnoj Indiji je bilo podređeno religiji kao glavnoj struji svih djelatnosti. Tokom prvog perioda, dijete je dobijalo elementarno obrazovanje u kući. Druga faza je svečanost *konca*, vezivanja, kad bi dječaci napuštali kuću svoga oca i ulazili u kuću svoga učitelja koja je smještena usred šume. Učitelj bi ga tretirao kao svoje vlastito dijete, davao mu slobodno obrazovanje i nije mu naplaćivao smještaj i hranu. Učenik bi morao paliti žrtve, čuvati stoku i raditi kućanske poslove svoga učitelja.

U drevnoj Kini je porodica bila osnova društvene organizacije. Primarni cilj obrazovanja bio je oblikovanje karaktera. Najvažniju vrijednost je predstavljalo poštovanje sinova, posebno naglašavanje respekta prema starijim.

Obrazovanju u klasičnim kulturama pripao je još jedan tekst autora Mevludina Dizdarevića (*Stari Grci*). Autor nas upoznaje sa obrazovanjem u Sparti i Ateni.

U Sparti se obrazovanje izvodilo na visokom nivou umjetničke profinjenosti, što je zabilježeno u zbivanjima u okviru gradskih vjerskih festivala. Mladići i djevojke su sudjelovali u povorci, plesali i takmičili se u instrumentalnoj muzici i pjevali. Fizičko obrazovanje je za oba spola imalo jednak status u državnom i međudržavnom kontekstu, ali vojno i građansko obrazovanje je dominiralo jer se očekivalo da je građanin-vojn timer spreman boriti se i, ako treba, umrijeti za svoju zemlju. Obrazovanje djevojaka je podlijevalo njihovoj budućoj ulozi majki. Strogi režim je nemilosrdno eliminirao bolesnu i deformiranu djecu. Obrazovanje je trajalo od sedme do 20. godine i bilo potpuno u rukama države.

Atina je prva odustala od obrazovanja usmjerenog ka budućim vojničkim dužnostima. Mladiće privilegiranog položaja bi preuzeo pratitelj, koji je najčešće bio poštovani rob u okviru porodice. Elementarnoj pismenosti bi ga podučavao učitelj pisanja i dijete bi učilo slova grebući pisaljkom po tablicama prevučeni voskom.

Nije se zanemarivao moralni aspekt obrazovanja. Atenski ideal bio je *mudar i dobar čovjek*.

Kao što je na početku rečeno, ovi tekstovi, pored pedagoške, imaju i općekulturnu vrijednost te je zbog toga i njihova uloga u ovom listu od velike važnosti svim čitaocima.

Bilješke

m

- ¹ Lavić Osman, Bibliografija *Muallima, Novi Muallim*, Udruženje ilmije Islamske zajednice u BiH, štampa *Bemust*, Sarajevo, 2000. godine, br. 2., str. 130
- ² Lavić Osman, Bibliografija *Muallima, Novi Muallim*, Udruženje ilmije Islamske zajednice u BiH, štampa *Bemust*, Sarajevo, br. 2, juli 2000., str. 131.
- ³ *Novi Muallim*, br. 2,3,4, *Bemust*, Sarajevo, 2000.
- ⁴ *Pedagoška enciklopedija*, Beograd, 1989.
- ⁵ Dr. Edina Vejo: *Zašto konfesionalna vjeronauka*, *Muallim*, god. 1., br. 3, oktobar 2000., str. 84.
- ⁶ Dr. Edina Vejo: *Islamska srednjoškolska vjeronauka*, *Muallim*, god. 1., br. 1, april 2000., str. 59.
- ⁷ Zehra Alispahić: *Rad u oblasti odgoja i obrazovanja ravan je borbi na Allahovom putu*, *Muallim*, god. 2., br. 7, oktobar. 2000., str. 124.
- ⁸ Bajro Grozdanić: *Sat tjelesnog odgoja u funkciji odgoja i obrazovanja*, *Muallim*, br. 56, maj 1997., str. 21.
- ⁹ Dr. Enes Karić: *Spas je u odgoju i obrazovanju*, god. 1., br.1, april 2000., str. 4.
- ¹⁰ Refik Čatić: *Prijekori u suzbijanju neposluha*, *Muallim*, br. 57, juni, str. 26.
- ¹¹ Refik Čatić: *Nastavnik – stručnjak ili odgajatelj*, *Muallim*, br. 61, oktobar 1997., str. 27.
- ¹² Refik Čatić: *Održavanje pažnje*, *Muallim*, br. 42, mart 1996., str. 11.
- ¹³ Refik Čatić: *Pripovijedanje u nastavi vjeronauke*, *Muallim*, god. 1., br. 2, juli 2000., str. 71.
- ¹⁴ Refik Čatić: *Zornost u nastavi vjeronauke*, *Muallim*, god. 1., br. 3, oktobar 2000., str. 79.
- ¹⁵ Hasan Hilić: *Vjeronauka u školama za vrijeme austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine (1878.-1918.)*, *Muallim*, god. 1., br. 2, juli 2000., str. 88.

Summary

Fatima Fetić

PEDAGOGICAL IMPORTANCE OF MUALLIM MAGAZINE

From 1990 to 2003, the pedagogical influence of *Muallim* magazine was reflected in several academic sectors. The most apparent impact the magazine made was inside educational institutions. The presence of the magazine in a great number of schools and the availability and accessibility of its content to the teaching staff directly involved in lecturing and education process had a very favorable effect. In addition, *muallim* was very much present in home libraries, which greatly contributed to improving the youth's upbringing. In the aforementioned period, *Muallim* was one of undoubtedly most important pedagogical and educational magazines in this country.

All 66 articles that came out in the total of seventy-five *Muallim's* issues published in the given period, were organized in major academic areas. The articles have been analyzed, and a special emphasis was given to major points regarding teaching and training in the context of particular venue. Analysis was shown in the graphic form in order to accentuate the structure and the ratio of particular types of texts in the overall number.

Muallim has fulfilled its main goal to contribute to better quality of education and training of all categories and target groups of its intended readership. However, what has been identified is the apparent lack of articles on preschool pedagogy and the scarce number of articles on teaching techniques and methodology.

موجز

فاطمة فتيّتش

التأثير التربوي لمجلة "المعلم"

يتضح التأثير التربوي لمجلة "المعلم" في الفترة بين عامي ١٩٩٠ و ٢٠٠٣ م، من خلال مضامين مختلفة، ولكن التأثير الأكبر لهذه المجلة على العملية التربوية كان عبر الشكل المؤسسي للتربية والتعليم. إن دخول هذه المجلة إلى الكثير من المدارس، وقرب محتواها من المعلمين والمدرسين المنخرطين في عملية التربية والتعليم بشكل مباشر، قد جاء بنتائج إيجابية. إضافة إلى ذلك، فإن المجلة تشغل حيزاً واسعاً في مكتبة الأسرة، مما كان

له كبير الأثر على التربية الأسرية للأطفال. ويمكننا القول أن هذه المجلة تعتبر إحدى أهم المجالات في مجال التربية والتعليم في الفترة المذكورة.

إن جميع المقالات الستة والستين التي نشرت في ٧٥ عدداً من مجلة "المعلم" خلال هذه الفترة، قد تم تصنيفها حسب نظام الفنون التربوية الرئيسية. وقد أجري تحليل لجميع هذه المقالات، وتم التركيز على أكثر المواضيع إثارة، والتي تعالج مسألة التربية والتعليم ضمن الظروف السائدة حين كتابة المقال. ويظهر التحليل من خلال التوضيح البياني بحيث يبدو جلياً بنية ونسبة مشاركة أنواع محددة من النصوص في العدد الكلي.

لقد أدت مجلة "المعلم" واجبها الأساسي المتمثل في تحسين مستوى التربية والتعليم عند جميع الفئات والمجموعات المستهدفة التي تخاطبها المجلة. ويلاحظ نقص في